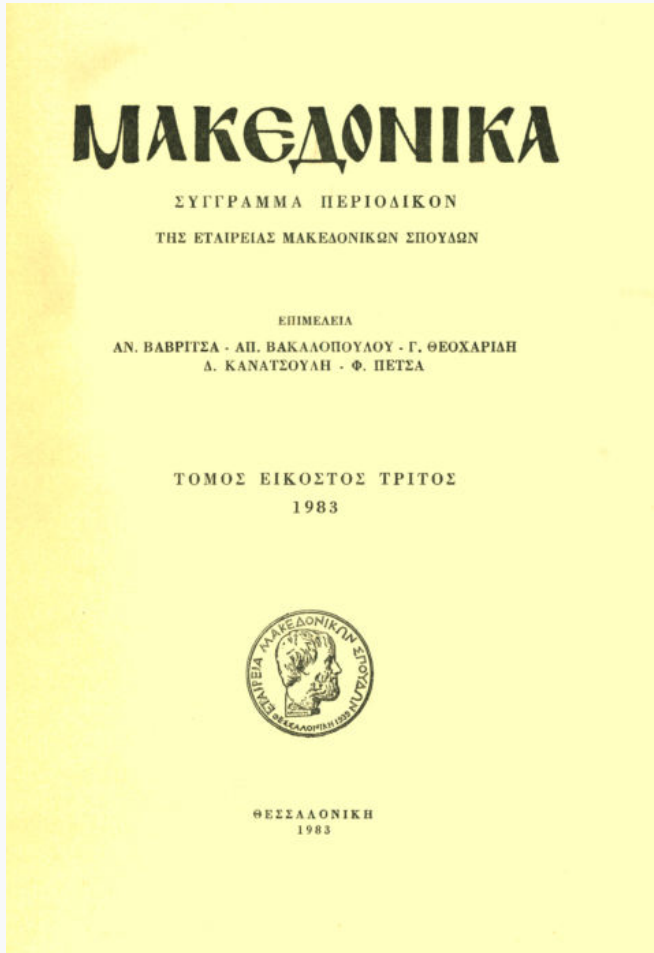

Μακεδονικά

Τόμ. 23, Αρ. 1 (1983)

Δύο εκδόσεις στη Θεσσαλονίκη επί
τουρκοκρατίας

Κώστας Ν. Πλαστήρας

doi: [10.12681/makedonika.344](https://doi.org/10.12681/makedonika.344)

Copyright © 2014, Κώστας Ν. Πλαστήρας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πλαστήρας Κ. Ν. (1983). Δύο εκδόσεις στη Θεσσαλονίκη επί τουρκοκρατίας. *Μακεδονικά*, 23(1), 318–330.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.344>

ΔΥΟ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἡ μελέτη παρουσιάζει δύο ἀθησαύριστες ὡς τώρα ἐκδόσεις τῆς παλιᾶς Θεσσαλονίκης καὶ ἀποτελεῖ συμπλήρωμα ἄλλης παρόμοιας ποῦ προηγήθηκε¹. Παρόλο ποῦ τὰ ἐντυπα αὐτὰ δὲν ἀποτελοῦν ἔργα μεγάλης συγγραφικῆς σημασίας, πρέπει νὰ διευκρινίσουμε πὼς συμπληρῶνουν βιβλιογραφικὰ τὴν ἐκδοτικὴ δραστηριότητα καί, κατ' ἐπέκταση, ὑποβοηθοῦν στὴ μορφοποίηση τῆς εἰκόνας τοῦ πνευματικοῦ προσώπου τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα.

Ὁ πνευματικὸς βίος τῆς Θεσσαλονίκης μέχρι τὸ 1912 ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμη ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ σημεῖα στὴν ἱστορία τῆς γραμματείας της, ἐξαιτίας ὄχι μόνο τῶν καταστροφῶν ποῦ ἔχουν συμβεῖ², ἀλλὰ κυρίως λόγω τοῦ ἀποπροσανατολισμοῦ, ποῦ πολλοὶ ἔρευνητές, κριτικοὶ καὶ λογοτέχνες ἔχουν ὑποστει, εἴτε ἀπὸ λανθασμένα στοιχεῖα, εἴτε ἀπὸ ὑπεραπλούστευση γεγονότων, εἴτε ἀπὸ ἀθηνοκεντρισμό.

Οἱ διευκρινίσεις αὐτὲς εἶναι χρήσιμες καὶ δικαιολογοῦν τὴν ἐντεινόμενη προσπάθεια γιὰ πλήρη γνώση τῆς πνευματικῆς δραστηριότητας σὲ χρόνια ποῦ παλιότερα, με ἐλαφριά καρδιά, χαρακτηρίστηκαν *Ἐρημη χώρα*. Ἡ διαρκὴς ἔρευνα τῶν τελευταίων χρόνων ἀποδεικνύει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο, ἔτσι ποῦ νὰ καταρρίπτεται ἡ θεωρία ποῦ θέλει τὴ Θεσσαλονίκη, πρὶν ἀπὸ τὸ 1922, χῶρο ἀποκλειστικὰ ἐτερόφωτο στὰ πνευματικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς. Βέβαια δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ χαρακτηρίσουμε τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ἰδιαίτερα τὴ λογοτεχνικὴ της δημιουργία, καθοριστικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γραμματεία τῶν χρόνων ποῦ ἐξετάζουμε. Καὶ τοῦτο, γιατί στὴ Θεσσαλονίκη συναντοῦμε ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν κατακτημένων πόλεων, ποῦ ἀναπτύχθη-

1. Κ ὄ σ τ α Ν. Π λ α σ τ ῆ ρ α, Δύο ἐκδόσεις στὴ Θεσσαλονίκη ἐπὶ τουρκοκρατίας τοῦ «ἔκ Κοζάνης Ζήση Κομετζῆ», «Ἐλμειακὰ» τχ. 6-7 (1983) 273-283.

2. Μόνο δύο πυρκαγιές, τοῦ 1890 καὶ τοῦ 1917, κατέστρεψαν πάρα πολλὲς μαρτυρίες καὶ τεκμήρια γιὰ τὸ θέμα μας. Ἡ πυρκαγιὰ τοῦ 1890 κατέστρεψε τὸ Μητροπολιτικὸ Ναὸ με ὄλο τὸ Ἀρχεῖο τῆς Μητροπόλεως καὶ τοῦ 1917, καίγοντας τὸ κέντρο τῆς πόλης, κατέστρεψε τὴν πολὺ πλούσια βιβλιοθήκη τοῦ Π. Παπαγεωργίου. Ἄλλο χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι πὼς δὲν σώζεται ὀλοκληρωμένη σειρά ἐφημερίδων τῆς Θεσσαλονίκης.

καν έξω από τὰ σύνορα τοῦ μικροῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὅπως ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ Σμύρνη ἢ ἡ Ἀλεξάνδρεια, τὰ ὅποια θὰ ἄξιζε κάποτε νὰ ἀναλυθοῦν διεξοδικά, καί ποῦ μὲ συντομία ἐδῶ θὰ ἀναφερθοῦν:

α. Ἡ ἔντονη ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα μέσα ἀπὸ συλλόγους, ποὺ ἔχουν συνήθως τὶς ἴδιες ὀνομασίες σ' ὅλες τὶς πόλεις, καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἑλληνικὰ καὶ ξένα σχολεῖα εἶναι οἱ φορεῖς διακίνησης τῶν ἰδεῶν.

β. Ἡ ἐκπαίδευση, ὁ τύπος καὶ ἡ ἐκδοτικὴ δραστηριότητα βρίσκονται κάτω ἀπὸ διαρκὴ λογοκρισία καὶ καταπίεση, ἔτσι ποῦ δὲν μποροῦν πάντα νὰ παίζουν τὸ ρόλο τους.

γ. Ἡ πληροφόρηση γύρω ἀπὸ τὰ πνευματικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς σὲ μεγάλο βαθμὸ ἐρχεται ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ κέντρο καὶ τὴν Εὐρώπη, καὶ

δ. Τὸ δημιουργικὸ ἔργο τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων βρίσκεται ἀλληλένδετο μὲ τὸν πόθο γιὰ ἀπελευθέρωση.

Πρέπει ἀκόμη νὰ τονισθεῖ πὼς ὁ πνευματικὸς βίος, ποῦ τὶς περισσότερες φορὲς ὀριοθετεῖ τὴ μετέπειτα ἐξέλιξη, γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ εἰδικὰ παρουσιάζει ἰδιαιτερότητες. Τὰ αἷτια τοῦ γεγονότος πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὸ ὅτι ἡ Θεσσαλονικὴ ἦταν ἡ μόνη πόλη ποὺ εἶχε τὴν τύχη νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ἐνῶ στὶς ὑπόλοιπες πόλεις ποὺ ἀναφέρθηκαν συμβαίνει τὸ ἀντίστροφο. Εἶναι οἱ ἑλληνικοὶ τοὺς πληθυσμοὶ ποὺ ἐγκαταστάθηκαν μέσα στὰ ὄρια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, οἱ ὅποιοι μπόλιασαν μὲ τὶς συνήθειές τους, τὴν πνευματικὴ τους δράση καὶ τὶς καινούριες τοὺς ἰδέες τὸ ντόπιο στοιχεῖο. Ἀπὸ τὸν καινούριο αὐτὸν ἄνεμο δὲν ξέφυγε ἡ Θεσσαλονικὴ καὶ ἀκριβῶς στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀναφέρεται ἡ ἰδιαιτερότητα τοῦ χώρου. Ἡ ἐγκατάσταση τῶν πληθυσμῶν ὑπῆρξε πολὺ ἔντονη, θετικὴ καὶ σ' αὐτὴ ὀφείλεται, ὡς ἓνα βαθμὸ, ἡ ὄθηση τῆς πνευματικῆς δημιουργίας ποὺ θὰ φανεῖ ἀργότερα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν διεθνιστικὸ χαρακτῆρα τῆς πόλης ποὺ προὔπηρξε¹.

Τέλος, ἡ παρούσα μελέτη δὲν ἀποτελεῖ ἔρευνα ἀποκλειστικὰ βιβλιογραφικὴ. Ἀντίθετα, προχωρεῖ σὲ σχολιασμούς, παρέχοντας στοιχεῖα ποὺ ἀφοροῦν τὴ δημιουργία τῶν δύο ἐκδόσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντιτύπων ποὺ παρουσιάζονται. Ὁ χαρακτῆρας αὐτὸς προτιμήθηκε, γιὰτὶ πιστεύουμε πὼς τὰ παρουσιαζόμενα στοιχεῖα μποροῦν νὰ σταθοῦν χρήσιμα σ' ὅσους θελήσουν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴ σύνταξη βιβλιογραφίας τῶν ἐκδόσεων τῆς Θεσσαλονικῆς.

1. Βλ. Τη λ. Ἀ λ α β ἔ ρ α, Διηγηματογράφοι τῆς Θεσσαλονικῆς, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Κωνσταντινίδη, 10 κ.έ., ἐπίσης 30, σημ. 35. Α. Ε. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονικῆς, 316 π.Χ. - 1983, Θεσσαλονίκη 1983, 381. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰ. βλ. 316 κ.έ.

1

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ ΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΗΤΟΙ ΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ, ΕΝΝΟΙΑΣ, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΛΕΞΕΩΝ, ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ, ΟΡΙΣΜΟΥ, ΑΝΤΙΘΕΤΩΝ, ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΩΝ, ΕΚΛΕΚΤΩΝ ΤΕΜΑΧΙΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ: ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΙΔΕΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΡΑΦΙΑΣ ΜΕΤΑ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΥ ΤΕΥΧΟΣ Β' ΥΠΟ Ι. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ 'Αποφοίτου τής Μ. του Γένους Σχολής και ΝΙΚΟΛ. ΛΑΝΑΡΑ 'Αποφοίτου του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης. 'Αδεία του Αυτόκρατορικού 'Υπουργείου τής Παιδείας υπ' αριθ. 356 και ήμερομ. 5 Τζεμάζη-ούλ-έββέλ 314 και 30 Σεπτεμβρίου 312. ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Ν. ΧΡΙΣΤΟΜΑΝΟΥ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ. ΤΥΠΟΙΣ Ν. ΧΡΙΣΤΟΜΑΝΟΥ 'Οδός Φραγκομαχαλά̄ αριθ. 12. Πλησίον τής Αυτόκρατορικής 'Οθωμ. Τραπέζης 1897.

21,5×14,5 εκ. σ. 1-104— (κολοβό αντίτυπο) (εικ. 1).

Στή σ. 3 ΓΥΜΝΑΣΜΑΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΥΧΟΣ Β'. Στις σ. 5-10 [Γυμνάσματα] 'Αριθμητικά, σ. 10-22 'Αντωνυμιαί, σ. 23-88 Ρήματα, σ. 89-104 Λεξιλόγιον τών άγνώστων λέξεων. Τό λεξιλόγιο συνέχιζε με άλλες οκτώ σελίδες ώσπου νά συμπληρωθεί τό δεκαεξασέλιδο.

'Εξώφυλλο από κοινό ρόζ χαρτί, πανομοιότυπο με τή σελίδα τίτλου εκτός από τή δήλωση-άδεια τής έκδοσης: 'Αδεία του Αυτόκρατορικού... Σεπτεμβρίου 312 που αναγράφεται στα παλαιοτουρκικά (εικ. 2).

Στό βέροσ τής σελίδας τίτλου, δήλωση γνησιότητας του αντίτυπου και τυπωμένη όβάλ σφραγίδα του βιβλιοπώλη, εκδότης και τυογράφου Α. Χριστομάνου.

Βιβλιοθήκη 'Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών: III-110-116.

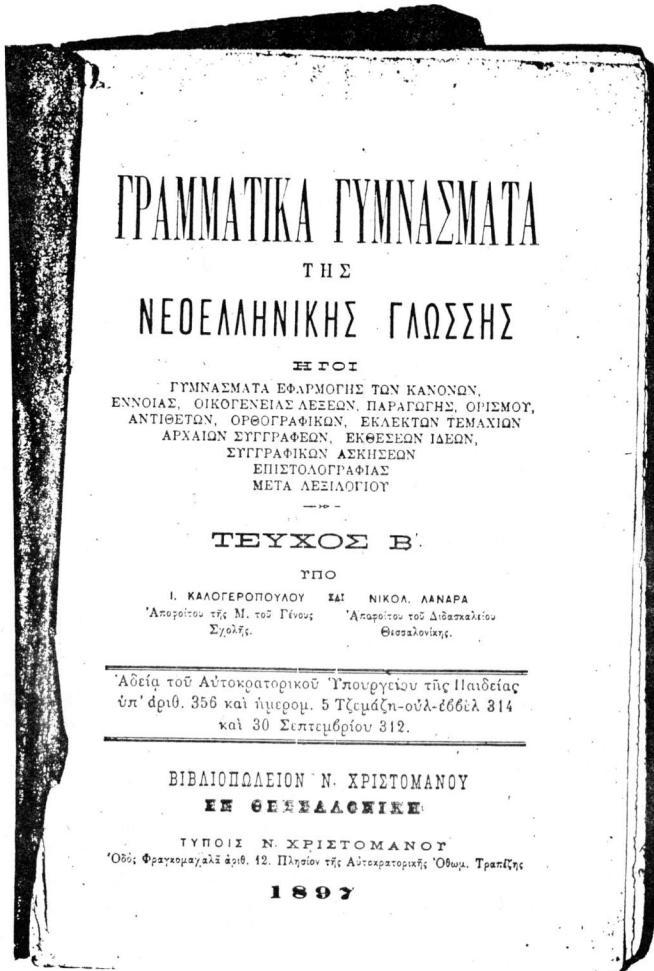
'Ο συγγραφέας 'Ι. Καλογερόπουλος, ψευδώνυμο του 'Ιωάννη Κούσκουρα, ήταν δάσκαλος από τό Βογατσικό. 'Εκτός από τή συγγραφική του δραστηριότητα ήταν ό ίδρυτής και διευθυντής τών εφημερίδων 'Αλήθεια και Νέα 'Αλήθεια¹. 'Ο Α. Λαναράς, που συνεργάζεται στην έκδοση με τόν Ι. Κούσκουρα, εμφανίζεται σέ αρκετές εκδόσεις τής εποχής².

Τέλος τό τυπογραφείο Α. Χριστομάνου φέρεται νά λειτουργεί σέ δύο περιόδους 1894-1899 και 1909-1911³.

1. Ν. Χριστιανόπουλου, 'Ελληνικές εκδόσεις στη Θεσσαλονίκη (1850-1912) πρώτη καταγραφή, «Διαγώνιος» τευχ. 6 (1980) 285-309, έγγ. 114 κ.έ. Για τόν Ι. Κούσκουρα βλ. επίσης Ι. Μπήτου, 'Η προοδευτική εξέλιξις του ελληνικού τύπου Θεσσαλονίκης κατά τά τελευταία τεσσαράκοντα έτη, «Λεύκωμα τής Βορείου 'Ελλάδος Γεωργίας Στ. Νενέν», τ. Ι, 'Αθήνα 1936, 36 κ.έ. Χρίστου Ε. Λαμπρινού, 'Ο 'Ελληνικός τύπος στη Θεσσαλονίκη, 'Αρχές και εξέλιξη, «Μακεδονία-Θεσσαλονίκη. 'Αφιέρωμα τεσσαράκονταετηρίδος Ε.Μ.Σ.», Θεσσαλονίκη 1980, 390 κ.έ. Θ. Μ. Μάλη, 'Ο έν Θεσσαλονίκη ελληνικός τύπος, «'Ημερολόγιον του Αιγαίου» 2 (1906) 303-305.

2. Ν. Χριστιανόπουλου, ό.π., έγγρ. 114 κ.έ.

3. Ν. Χριστιανόπουλου, ό.π., 308.

Εἰκ. 1. Ἡ σελίδα τίτλων τῶν «Γραμματικῶν Γυμνασμάτων».

معارف نظارت جلیه سنک ۳۵۶ نومرولی و ۵ جاذی الاول ۱۳۰۰ ایلول
سنه ۱۳۱۲ تاریخلو رخصتنامه سیه سلا نکهده حریتو مانو مطبعه سنده
طبع اولنمشدر

Εἰκ. 2. Ἡ ἄδεια τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, στὰ παλαιοτουρκικὰ
γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου.

2

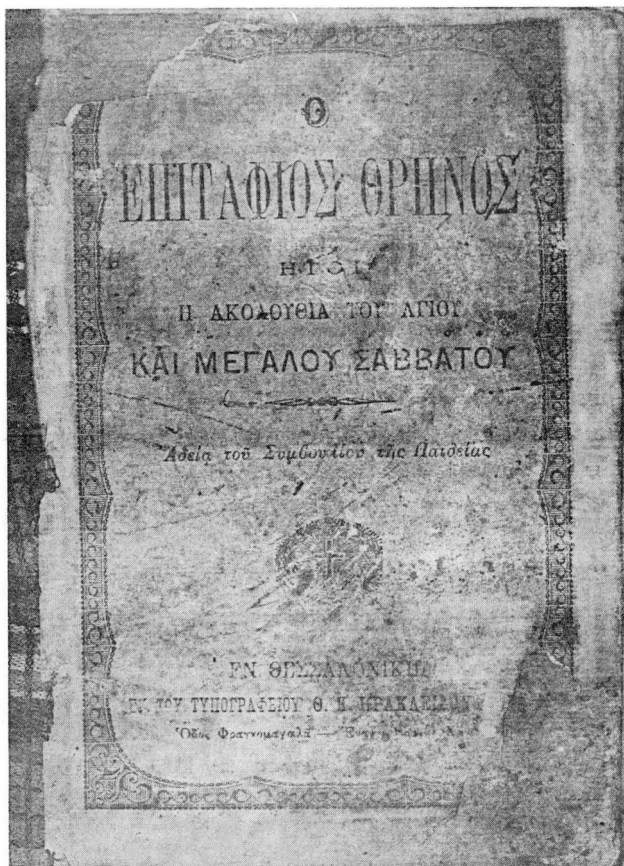
Ο ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΘΡΗΝΟΣ ΗΤΟΙ Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΑΒ-
ΒΑΤΟΥ. Ἄδεια τοῦ Συμβουλίου τῆς Παιδείας [τυπογρ. κόσμημα] ΕΝ ΘΕΣ-
ΣΑΛΟΝΙΚῃ, ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Θ. Κ. ΗΡΑΚΛΕΪΔΟΥ ΚΑΙ [ΣΙΑ] Ὅδος
Φραγκομαχαλᾶ — Ἐναντι [Βοσνάκ] Χάνι.

17 × 12 ἐκ. σ. 3-30—(κολοβὸ ἀντίτυπο) (εἰκ. 3).

Τὸ ἀντίτυπο σὲ προχωρημένη φθορά, ποὺ δυσκολεύει τὸν προσδιορι-
σμὸ τῆς ἔκτασης τοῦ βιβλίου. Ἐξώφυλλα ἀπὸ κοινὸ χαρτὶ χρώματος ἀνοι-
χτοῦ πράσινου, ἐμπειρικὰ ἐπικολημένα σὲ χαρτόνι. Στὸ πίσω ἐξώφυλλο
ἐπιζωγραφισμένος σταυρός, ποὺ δυσκολεύει τὴν ἀνάγνωση τοῦ σημαντι-
κοῦ καταλόγου *Νεοφανῶν Ἐκδόσεων Βιβλίων* (εἰκ. 4).

Μέσα ἀπὸ τὴν ταπετσαρία χειρόγραφη ἀναγραφή ἀπὸ μενεξελιά μελά-
νη: *Τετράδιον τῆς Ἀντιγραφῆς τοῦ Μαθητοῦ Δημητρίου Θ. Σήρης* [sic]. Ἐν
Μελένικῳ τῇ 22ᾳ Ὀκτωβρίου 1901 (Δ.Θ.Σ.). Τὸ βιβλίον προέρχεται ἀπὸ
τὴν οἰκογένεια τῆς μητέρας μου. Ὁ Δ. Θ. Σήρης ἦταν ἀδελφὸς τοῦ παπποῦ
μου Κωνσταντίνου Θ. Σίρη. Καὶ οἱ δύο εἶχαν γεννηθεῖ καὶ ζοῦσαν στὸ Με-
λένικο, ὅπου δημιούργησαν τὶς οἰκογένειές τους μέχρι τὸ 1913, ὅποτε, μὲ
τὴν ὀριοθέτηση τῶν συνόρων καὶ τὸν ὀριστικὸ ἐπιδικασμὸ τοῦ Μελένικου
στὴ Βουλγαρία, κατέβηκαν ἀρχικὰ στὸ Σιδηρόκαστρο καὶ ἀργότερα στὰ
Σέρρας.

Ὁ Δ. Θ. Σήρης ἦταν κουρέας, ἀν καὶ φύση καλλιτεχνική, γιὰτὶ παράλ-
ληλα ἦταν ζωγράφος καὶ ἔπαιζε βιολί. Πέθανε νέος στὸ Σιδηρόκαστρο στὰ
1928. Τὸν ἴδιο δρόμον ἀκολούθησε καὶ τὸ βιβλίον ποὺ περιγράφουμε—κατέ-
ληξε στὰ Σέρρας, ἀπ' ὅπου ἔφτασε στὰ χέρια μου στὰ 1977. Ἦταν ἓνα βι-
βλίον ποὺ πέρασε ἀπ' ὅλα τὰ χέρια τῆς οἰκογένειας κάθε Μεγάλου Σάββατο—
γι αὐτὸ καὶ ἡ προχωρημένη του φθορά. Οἱ φθορὲς στὸ ἐξώφυλλο δυσκολεύ-
ουν τὴν ἀνάγνωση τῆς διεύθυνσης τοῦ τυπογραφείου. Ἡ συμπλήρωση τῆς
λέξης *Βοσνάκ* ἔγινε μετὰ ἀπὸ σχετικὴ τοπογραφικὴ ἔρευνα. Τὸ τυπογραφεῖον
βρισκόταν στὴ σημερινὴ δὸδ Φράγκων τῆς συνοικίας Φραγκομαχαλᾶ ἢ
Malta καὶ Cedid ἔναντι *Βοσνάκ Χάνι*, δηλ. στὸ οἰκοδομικὸ τετράγωνον ἀνά-
μεσα στὶς ὁδοὺς Λέοντος Σοφοῦ καὶ Ὀρφανίδου, δυτικὰ τῆς παλιᾶς Ὁθω-

Εικ. 3. Ἐξώφυλλο τοῦ «Ἐπιτάφιον Θρήνου».

Εικ. 4. Ὁ κατάλογος Νεοφανῶν ἐκδόσεων βιβλίων.

μανικής Τράπεζας¹.

Τὸ τυπογραφεῖο Θ. Ἑρακλείδη φέρεται νὰ λειτουργεῖ στὴ χρονικὴ περίοδο 1890-1920².

Τὸ πῶς σημαντικὸ ὅμως στοιχεῖο ποὺ παρέχει ἡ παρουσιαζόμενη ἔκδοσις εἶναι ὁ κατάλογος *Νεοφανῶν Ἐκδόσεων Βιβλίων* τοῦ τυπογραφείου Θ. Ἑρακλείδη, ὁ ὁποῖος συμπληρώνει τὶς μέχρι τώρα δημοσιευμένες βιβλιογραφίες τῶν ἐκδόσεων Θεσσαλονίκης. Μερικὲς βιβλιογραφοῦνται ἀπὸ τὸν Ν. Χριστιανόπουλο, χωρὶς ὥστόσο νὰ μποροῦν νὰ ταυτισθοῦν ἀπόλυτα, γιατί στὴν περίπτωσή μας ἀναγράφονται εἴτε συγκεντρωτικὰ ὅταν πρόκειται γιὰ βιβλία ἐκπαιδευτικοῦ περιεχομένου ποὺ τυπώνονταν σὲ τεύχη, εἴτε ἀφοροῦν ἐπανεκδόσεις ἢ ἀναγράφονται συντημημένα.

Μιὰ σύγκριση τοῦ Καταλόγου τῶν *Νεοφανῶν Ἐκδόσεων* μὲ τὴ βιβλιογραφία τοῦ Ν. Χριστιανόπουλου καὶ τὸν Κατάλογο τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης τοῦ Ν. Δελιαλιῆ μᾶς δείχνει πὼς τρεῖς ἐκδόσεις τοῦ καταλόγου ταυτίζονται ἀπόλυτα ἢ μὲ ἄρκετὴ πιστότητα, ἔξι ὁμοιάζουν καὶ ἴσως θὰ πρέπει νὰ εἶναι οἱ ἴδιες καὶ ἔξι παρουσιάζονται γιὰ πρώτη φορά. Αὐτὲς οἱ ἔξι ἄθησαύριστες—ἂν καὶ λανθάνουν πρὸς τὸ παρὸν—μποροῦν νὰ συμπληρώσουν μαζί μὲ τὶς δύο παρουσιαζόμενες τὴ βιβλιογραφία τῶν ἐκδόσεων Θεσσαλονίκης.

Τέλος, ἡ χρονολογία ἔκδοσης τοῦ *Ἐπιτάριου Θογγίνου*... δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκριβής—ὥστόσο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ μετὰ τὸ 1890 καὶ πρὶν τὸ 1896³.

ΝΕΟΦΑΝΕΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ [ΒΙΒΛΙΩΝ]⁴

[1]

Ἄσπεριου Γ. Στερεοῦ,—[Ἄριστοτέλους] Βασιλά[μου] καὶ Βασιλείου

1. Βλ. Β. Δ η μ η τ ρ ι ἄ δ η, Τοπογραφία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας, 1430-1912, Ε.Μ.Σ., Θεσσαλονίκη 1983, 175 καὶ χάρτης σ. 173. Στὴν ἴδια περιοχὴ βρίσκουμε τὰ γραφεῖα καὶ τὸ τυπογραφεῖο τῆς ἐφημερίδας «Φάρος τῆς Θεσσαλονίκης», «Ἐντὸς Βοσνάκ Χάν», ὅπως ἀναγράφει.

2. Ν. Χ ρ ι σ τ ι α ν ὄ π ο υ λ ο υ, δ.π., 308· βλ. ἐπίσης «Πανελλήνιο Ὅδηγὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑταιρίας διαφημίσεων», Ἀθήναι 1915, 1014.

3. Γιὰ τὸ κατώτερο χρονολογικὸ ὄριο βλ. Ν. Χ ρ ι σ τ ι α ν ὄ π ο υ λ ο υ, δ.π., 308. Γιὰ τὸ ἀνώτερο βλ. στὸν Κατάλογο νεοφανῶν ἐκδόσεων βιβλίων ἐγγρ. Π. Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ, σύμφωνα μὲ τὸν Ν. Δελιαλιῆ (Δ. 45), ἔχει ἐπανεκδοθεῖ (;) καὶ στὴν Κωνσταντινούπολις στὰ 1896.

4. Στὰ σχόλια κάθε μιᾶς ἔκδοσης χρησιμοποιοῦνται οἱ πῶς κάτω βραχυγραφίες: Χ.=Ν. Χ ρ ι σ τ ι α ν ὄ π ο υ λ ο υ, Ἑλληνικὲς ἐκδόσεις στὴ Θεσσαλονίκη, δ.π. Ἄριθμὸς μετὰ τὸ γράμμα Χ παραπέμπει στὸν ἀριθμὸ ἐγγραφῆς. Δ.=Ν. Π. Δ ε λ ι α λ ι ῆ, Κατάλογος ἐντύπων Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, Μέρους Δεύτερον, Ἐν Θεσσαλονίκη 1964 Ἄριθμὸς μετὰ τὸ γράμμα Δ. παραπέμπει στὸν ἀριθμὸ ἐγγραφῆς.

Μάν[ου], Ἄλφαβητάριον καὶ Σειρά [ἀναγνω]σμάτων διὰ τὰς τάξεις Α', Β', Γ', Δ', Ε', ΣΤ', τῶν ἀστικῶν σχολείων καὶ παρθεναγωγείων μετ' εἰκόνων ἐπὶ τῇ βάσει] τῆς Πραγματογνώστιας καὶ [χρ]ορογραφίας καὶ ἐκλογῆς ἠθικῶν διηγημάτων καὶ πιημάτων (sic) κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἐν Γερμανίᾳ διδακτικῶν βιβλίων.

Ὅμοιάζει μετὲν ἐγγρ. X. 104

—Δ. 1385.

[2]

Δημητρίου Τραγανοῦ, —Φυσι[κῆ] [Π]ειραματικὴ μετὰ πλλῶν (sic) εἰκόνων, εἰς τεύχη δ' πρὸς χρῆσιν τῶν ἀστικῶν [σχολ]είων καὶ [παρ]θεναγωγείων.

Γενικὴ ἀναγγελία τῶν τεσσάρων τευχῶν τοῦ βιβλίου.

Ὅμοιάζει μετὲν ἐγγρ. X. 88, 96.

Ἡ X. 88 ἀφορᾷ τὸ τεύχ. Α', ἐνῶ ἡ X. 96 τὸ τεύχ. Β'.

—Δ. 2255

[3]

Γεωργίου Στιβαροῦ, —Φυσι[κῆ] [Ἱ]στορία μετὰ [πο]λλῶν εἰκόνων, εἰς τεύχη τέσσαρα πρὸς χρῆσιν τῶν ἀστικῶν [σχολ]είων καὶ [παρ]θεναγωγείων.

Γενικὴ ἀναγγελία ὄλων τῶν τευχῶν.

Ὅμοιάζει μετὲν ἐγγρ. X. 95, 98, 105.

—Δ. 2183.

[4]

Θεολόγου Τσακμάκη, —Ἄλφα[βη]τάριον μικρὸν καὶ μέγα καὶ Ἄναγνωσμάτ[α]ριον διὰ τὰς τάξεις Α', Β', Γ', Δ', Ε', ΣΤ', μετ' εἰκόνων πρὸς χρῆσιν τῶν ἀστικῶν σχολείων καὶ παρ[θ]εναγ[ω]γεῖ[ων].

Ὅμοιάζει μετὲν ἐγγρ. X. 87, 89, 90.

[5]

Κωνσταντίνου Κοσμᾶ, —Ἀριθ[μη]τικῆ—Με[θ]οδικὴ σειρά ἀριθμητικῶν προβλημάτων ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ πρὸς χρῆσιν τῶν Ἀστικῶν σχολείων καὶ παρθεναγωγείων εἰς τεύχη τέσσαρα μετὰ [παρα]ρτήμ[ατος] πρὸς χρῆσιν τῶν διδασκόντων.

Γενικὴ ἀναγγελία ὄλων τῶν τευχῶν.

Ταυτίζεται μετὲν ἐγγρ. X. 93.

[6]

Π. Σωκρατείδου,—'Εγχειρί[διον] Γεωγραφ[ίας] εἰς τρία τεύχη ἔκδοσις δευτέρα.

Γενικὴ ἀναγγελία ὄλων τῶν τευχῶν.

Ταυτίζεται μὲ τις ἔγγρ. X. 116, 117, 118.

Στὴ X. 185, 6η ἔκδ., σὲ διαφορετικὸ τυπογραφεῖο.

—Δ. 2218.

[7]

Κωνσταντίνου Ζιώγα,—Παιδικὴ βιβλιοθήκη (ἦτοι ἀναγνωσμάτνια), συντεταγμένη κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πρὸς χρῆσιν τῶν ἀστικῶν σχολείων καὶ παρθεναγωγείων εἰς τεύχη τέσσαρα, διὰ τὰς τάξεις Α', Β', [Γ', Δ'].

ἸΑθησαύριστο.

[8]

Κωνσταντίνου Καλούση,—[Βιογραφ]ικὴ ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος πρὸς χρῆσιν τῶν ἀστικῶν σχολείων καὶ π[α]ρθεναγωγείων μετ' εἰκόνων.

Γενικὴ ἀναγγελία ὄλων τῶν τευχῶν.

Ταυτίζεται μὲ τις ἔγγρ. X. 85, 86, 87, 102.

—Δ. 958.

[9]

Γεωργίου Παπαγεωργίου,—[Γραμ]ματικὴ τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς περιόδους, ὧν ἡ [.....] [Συντ]ακτικὸν διὰ τὴν ΣΤ' τάξιν τοῦ ἀστικοῦ σχολείου.

Ὁμοιάζει μὲ τις ἔγγρ. X. 71, 72 ὡς ἔκδοσις τοῦ τυπ. Ν. Βαγλαμαλλῆ. Ἡ ἔκδ. Θ. Ἡρακλείδη θὰ πρέπει νὰ εἶναι μεταγενέστερη.

—Δ. 1781.

[10]

Γ. Β. Ἰωαννίδου,—Μέθοδος Γαλλικὴ [.....]ωμένη εἰδ[...], διὰ τὴν α' Γυμνασιακὴν τάξιν τῶν τε ἀρρένων καὶ θηλέων.

ἸΑθησαύριστο. Ὁ Γ. Β. Ἰωαννίδης συναντᾶται ὡς συγγραφέας στὴν ἔγγρ. X. 107.

[11]

Π. Δαραβίγκα,—Γεωγραφία εις τεύχη δ' ἕκδ. Β'.

Ἐπισημασμένον. Ὁ Π. Δαραβίγκας δὲν συναντᾶται ὡς συγγραφεὺς στὴ βιβλιογραφία Χριστιανόπουλου. Ἡ ἕκδ. Δ. 495 εἶναι ἕκδοσις Κωνσταντινουπόλεως, 1896. Τοῦ Θ. Ἡρακλεΐδη ἴσως εἶναι προγενέστερη.

[12]

Ἰωαν. Β. Ἰωαννίδου,—[Ἀπάν]θισμα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας πρὸς χρῆσιν ἀνωτέρων [...] σχολῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων.

Ἐπισημασμένον. Βλ. ἕκδ. [10].

[13]

Χαρισίου Πούλιου,—Ἀλφαβητᾶριον καὶ ἐγκυκλοπαιδεία εις τεύχη τέσσαρα [πρὸς] χρῆσιν τῶν ἀστικῶν σχολείων καὶ παρθεναγωγείων.

Ἐπισημασμένον. Ὁμοιάζει χωρὶς νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἔγγρ. Χ. 78, ἕκδ. τοῦ τυπ. «Μακεδονία». Ἡ ἕκδ. Θ. Ἡρακλεΐδη, ἂν πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο βιβλίον, πρέπει νὰ εἶναι μεταγενέστερη.

Γιὰ ἄλλα βιβλία τοῦ Χ. Πούλιου βλ. Δ. 1081 κ.έ.

[14]

[.....] Δρίτσου,—Νεωτάτη Γεωγραφία εις τεύχη δύο συντεταγμένη διὰ τὴν ἀν[.....] [. . .]θετικὴν μέθοδον πρὸς χρῆσιν τῶν δημοτικῶν σχολ. καὶ παρθεναγωγείων.

Ἐπισημασμένον. Ὁ συγγραφεὺς... Δρίτσος δὲν συναντᾶται στὴ βιβλιογραφία Χριστιανόπουλου.

[15]

[..... ...],—Ἱερὰ ἱστορία εις τεύχη [.....] μετὰ προσευχῶν, ῥητῶν καὶ τροπαρίων.

Μὲ τὸν τίτλον μόνον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναζητηθεῖ.

Καὶ οἱ δύο ἐκδόσεις, ποὺ παρουσιάσαμε, ἀναφέρονται μὲ τὸν τρόπον τοῦτον ἐν τῷ χωρῷ τῶν ἐκπαιδευτικῶν συγγραμμάτων. Ἡ πρώτη ἄμεσα, ἢ δευτέρα ἔμμεσα ἐξαιτίας τοῦ καταλόγου Νεοφανῶν ἐκδόσεων. Αὐτὸ μᾶς ἀναγκάζει νὰ τονίσουμε πὼς τόσο ἡ ἐκπαιδευτικὴ ὅσο καὶ ἡ γενικότερα ἐκδοτικὴ ἢ πολιτιστικὴ δραστηριότητα εἶναι τὸ σημεῖον ἀναφορᾶς ποὺ χαρακτηρίζει τὰ χρόνια ποὺ ἐξετάζουμε, ἂν θελήσουμε νὰ ἀπο-

δείξουμε την έθνική ταυτότητα του έλληνισμού της Θεσσαλονίκης και να διαπιστώσουμε τις εξελίξεις που συμβαίνουν στα τέλη του 19ου αιώνα¹.

Η άλληλένδετη σχέση τυπογραφείων, εκπαίδευσης και πνευματικής ζωής στη Θεσσαλονίκη φαίνεται καθαρά από την πληθώρα των εκδόσεων εκπαιδευτικού χαρακτήρα που εμφανίζονται, και η δραστηριότητα των τυπογραφείων είναι η καλύτερη απόδειξη των αναγκών που έπρεπε να καλύψουν.

Όλα αυτά χωρίς να αντιπαρερχόμαστε το πλέγμα των ιστορικών εξελίξεων της εποχής, γιατί η κοινότητα των Έλλήνων έχει να αντιπαλαίσει τις άλλοεπάλληλες κρίσεις που δρούν ανασταλτικά στην πνευματική εξέλιξη. Και μέσα από το ανακύλισμα της Ιστορίας είναι που διαπιστώνουμε πώς η πνευματική δραστηριότητα δεν ήταν εδκαταφρόνητη. Τα σκαμπανεβάσματα ήρεμίας-άγχους και εϋφορίας-καταπίεσης διαμορφώνουν την ψυχοσύνθεση των Έλλήνων της Θεσσαλονίκης, ώστε το αγωνιστικό τους φρόνημα να διατηρείται άμείωτο, έτσι που να έντεινουν τις προσπάθειές τους στην επερχόμενη ένοπλη φάση του Μακεδονικού Άγώνα για την άπελευθέρωση.

Έταιρεία Μακεδονικών Σπουδών

ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ

1. Σ τ. Πα πα δ ό π ο υ λ ο υ, Έκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του έλληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας, Ε.Μ.Σ., Θεσσαλονίκη 1970, 11. Για την εκπαίδευση στη Θεσσαλονίκη βλ. 97 κ.έ. Για τὰ τυπογραφεία και τή συμβολή τους βλ. 109-110.

SUMMARY

Kostas N. Plastiras, Two Publications in Thessaloniki during the Ottoman Domination.

The following article presents and examines two publications that appeared in Thessaloniki during the Ottoman domination. The first Greek printing establishment was founded in Thessaloniki in 1850. Through the publishing activity that ensued one can research the educational, social and literary activity of the time and contribute to the understanding of Greek cultural life in Thessaloniki. The publications presented here, have not been catalogued in the bibliographies published to date. The first of the two publications presented herewith which appeared in 1897 is of educational content; a copy of it belongs to the Library of the Society of Macedonian Studies.

The second publication, a copy of which belongs to the author of this article, is undated and contains a Service for Saturday before Easter. The most significant aspect of this publication is a list it contains of the publications of the printer Th. Herakleidis. In this list one can locate six publications never previously mentioned.